

Conferentie Dep. Stud. Ger. Gem.

thema 'Vertaling van de Institutie'

11 september 2009 (hand-out)

Tekst 1 – Gesproken woord, geschreven taal (Brief aan Frans I, par. 6)

Dat ze het wezen van de kerk willen afmeten aan de hand van weet ik wat voor onzinnig uiterlijk vertoon, hoe gevaarlijk dat is, zal ik maar met een enkel woord aangeven in plaats van een heel verhaal erover te houden, want ik wil mijn rede niet eindeloos rekken.

De paus, die op de stoel van de apostel zit, = zeggen ze, >en allen die door hem tot bisschop gezalfd en gewijd zijn, vertegenwoordigen, mits zij de tekenen van mijter en kromstaf dragen, de kerk en dienen als de kerk beschouwd te worden; zij kunnen dan ook niet dwalen. = Hoe dat kan? Omdat ze de herders van de kerk zijn en aan de Heere gewijd.

En waren Aäron en de andere leidslieden van Israël dan geen herders? Aäron en zijn zonen waren tot priesters aangesteld, maar toch hebben ze gedwaald toen ze het kalf vervaardigden. Op deze manier zouden misschien ook de vierhonderd profeten die Achab leugens verkondigden, de kerk wel vertegenwoordigd hebben. Maar de kerk bevond zich aan de kant van Micha; die was wel alleen en veracht, maar uit zijn mond kwam de waarheid voort.

Tekst 2 – Zinnen met haarspeldbochten, een voorbeeld: roomse inzettingen zijn nutteloos

(Inst. IV.10.11 – Latijn, woordelijke weergave en aangepaste vertaling)

Ineptas quod dico et inutiles, scio carnis prudentiae credibile non futurum: cui tantopere arident ut ecclesiam prorsus deformari putent ubi auferuntur.

* Dat ik ze onzinnig en nutteloos noem, zal voor het vleeselijk verstand onaanvaardbaar zijn, besef ik, wat ze zozeer toelachen dat ze denken dat de kerk volkomen in verval geraakt wanneer ze weggenomen worden. *

Dat ik ze dwaas en onnuttig noem, zal, gelijk ik weet, voor het verstand des vleeses niet gelofelijk zijn, aan hetwelk ze zozeer behagen, dat men meent, dat de kerk geheel misvormd wordt, wanneer ze weggenomen worden. (Sizoo)

Dat ik ze onzinnig en nutteloos noem, zal voor het vleeselijk verstand onaanvaardbaar zijn B dat besef ik wel. Want voor het vlees zijn ze zo aantrekkelijk dat mensen denken dat de kerk volkomen in verval geraakt als zulke praktijken eruit weggenomen worden. (NIV)

Tekst 3 – Calvijn in dispuut met de 'sofisten' van de Sorbonne (Inst. II.3.11)

Nu zeggen ze altijd dat onze eigen inspanningen, zodra wij ruimte gegeven hebben aan de eerste genade, meewerken met de dan volgende genade, maar daarop geef ik het volgende antwoord. Als ze bedoelen dat wij, zodra wij eenmaal door Gods kracht tot gehoorzaamheid aan de gerechtigheid gebracht zijn, vanzelf verder gaan en geneigd zijn de werking van de

genade te volgen, breng ik daar niets tegenin. Het is immers zeker waardat er zo'n bereidheid tot volgen is waar Gods genade regeert. Maar waar komt die bereidheid vandaan? Toch alleen hieruit dat Gods Geest, die altijd en overal met zichzelf in overeenstemming is, de neiging om te gehoorzamen die Hij eerstverwekt heeft, zo koestert en versterkt dat ze een standvastig streven om te volharden wordt? Als ze daarentegen willen beweren dat de mens het aan zichzelf ontleent dat hij met Gods genade gaat meewerken, is dat een uiterst verderfelijk waandenkbeeld.

Tekst 4 – het thema van de Institutie (Inst. I.1.1)

De hele hoofdinhoud van onze wijsheid, voorzover die althans als ware en deugdelijke wijsheid aangemerkt mag worden, bestaat eigenlijk maar uit twee delen: kennis van God en kennis van onszelf. (...) Om te beginnen kan namelijk niemand zichzelf aanschouwen als hij niet ook meteen zijn aandacht richt op de aanschouwing van God in wie hij leeft en zich beweegt.

Ter vergelijking –

Hoewel er in de filosofie nog vele zaken nog niet voldoende verhelderd zijn, is het toch – zoals jij, Brutus, ook heel goed weet – een wel heel moeilijke en zeer duistere kwestie wat het wezen van de goden is, terwijl het antwoord hierop niet alleen heel interessant is voor de kennis van de ziel, maar ook noodzakelijk om richting te geven aan de godsdienst.

(Cicero, *De natura deorum*, I, 1)

Tekst 5 – hoogmoed van mensen tegenover Gods gezag en leiding; het motief van de hybris die tot de ondergang leidt (Inst. I. 18.3)

Misschien willen ze met hun voorgewende onwetendheid er wel om geprezen worden dat ze zich zo bescheiden opstellen, maar is er iets hoogmoedigers te bedenken dan met één woordje tegen Gods gezag in te gaan en te zeggen: 'Ik denk daar anders over' of 'Daar wil ik het niet over hebben?' En als ze ronduit godslasterlijke taal gebruiken, wat schieten ze dan eigenlijk op met hun schimpscheuten tegen de hemel? Nieuw is dit toonbeeld van brutaliteit trouwens niet, want in alle eeuwen zijn er goddeloze en onheilige mensen geweest die als honden met het schuim op de bek tegen dit deel van de leer tekeer gingen. Maar zij zullen metterdaad de waarheid ervaren van wat de Geest oudtijds door de mond van David verkondigd heeft, dat God overwint wanneer er over Hem een oordeel geveld wordt. Indirect oefent David hier kritiek op de dwaasheid van mensen die in hun tomeloze onbeschaamdheid zover gaan dat zij niet alleen vanuit de modderpoel van hun bestaan een rechtszaak tegen God aanspannen, maar zich zelfs de macht aanmatigen Hem te veroordelen.

Ter vergelijking 1 – de Lycische boeren gestraft (Ovidius, Metamorphoses VI, 313-381)

*(...) Maar aldoor nog brutaalgebekt
blijven zij kijven naar elkaar en schaamteloos kwaadaardig
kwaakt onder water zelfs dat waterig gekwater door.*

Ter vergelijking 2 – het fragment in VG 1560

*Cest exemple de se desborderen telle enormité n'est pas nouveau: car il ya eu
tousiours des ennemis de Dieu, et gens profanes qui ont abbaye comme chiens*

*enragez contre ceste doctrine: mais ils sentiront par effect que ce què l'Esprit a iadis prononcé par la bouche de David, est vray: c'est que Dieu vaincra quand on le condamne (Ps. 51, 5). David taxe obliquément la temerité insensée des hommes, en ceste licence excessive qu'ils se donnent: c'est non seulement de gergonner **comme grenouilles de leur borbier** mais d'usurper la puissance de condamner Dieu.*

Tekst 6 – Augustinus over het geheim van Gods genade (Inst. III.2.35, slot)

Daarvoor hebben wij eerder al bewijzen uit de Schrift aangehaald. En als een getrouwe vertolker daarvan roept Augustinus uit: 'De Zaligmaker wil ons leren dat ook het geloof een geschenk en geen zaak van verdienste is. Daarom zegt Hij: "Niemand kan tot Mij komen, dan degene die Mijn Vader getrokken heeft en aan wie dit door Mijn Vader gegeven is." Vreemd is dat: twee zijn er die horen, de een gaat er achteloos aan voorbij, de ander spitst zijn oren. Die er geen aandacht aan schenkt, moet dat zichzelf aanrekenen, en die de oren spitst, mag dat niet als eigen verdienste aanmerken.' En op een andere plaats: 'Waarom wordt het de een wel gegeven en de ander niet? Ik vind het niet erg om te zeggen: "Dit is de diepte van het Kruis." Uit ik weet niet wat voor diepte van Gods oordelen, die wij niet kunnen doorgronden, komt alles voort wat wij kunnen. Dat ik het kan, zie ik; op grond waarvan ik het kan, zie ik niet. Het enige wat ik ervan kan zien, is dat het van God komt. Waarom de een wel en de ander niet? Voor mij is dat iets groots, het is een afgrond, het is de diepte van het Kruis. In verwondering kan ik het uitroepen, maar in een betoog niet uitwerken.' Het komt in de kern hierop neer: wanneer Christus ons door de krachtige werking van Zijn Geest tot het geloof verlicht, lijft Hij ons tevens in Zijn lichaam in, zodat wij gaan delen in al Zijn goederen.

Tekst 7 – Inst. IV.8.13 en IV.12.5; Chrysostomus over het (leer)gezag van de kerk

Laat de kerk daarom niet wijs zijn bij zichzelf, laat ze niets bedenken wat uit haarzelf voortkomt, maar laat zij de grens van haar wijsheid daar leggen waar Hij eindigt te spreken. (...) Zo zal zij, wanneer ze zich verlaat op de veelheid van beloften die ze gekregen heeft, daarin redenen genoeg vinden om haar te steunen in het geloof, zodat ze er niet aan behoeft te twijfelen dat de Heilige Geest, de beste leidsman op de rechte weg, haar altijd nabij is. Maar tevens zal zij bedenken wat het nut van de Heilige Geest naar Gods bedoeling voor ons is. 'De Geest die ik van de Vader zal zenden,' zegt Hij, 'zal jullie in alle waarheid leiden.' Maar hoe dan? 'Want Hij zal jullie alles te binnen brengen,' zegt Hij, 'wat Ik jullie gezegd heb.' Christus verklaart hier dus dat wij van Zijn Geest niets meer moeten verwachten dan dat Hij ons verstand verlicht, zodat het kan begrijpen dat Zijn leer de waarheid is. Chrysostomus zegt dan ook heel treffend: 'Velen roemen van de Heilige Geest, maar wie spreekt over dingen van zichzelf, beroept zich ten onrechte op Hem. Zoals Christus getuigde dat Hij niet van zichzelf sprak, omdat Hij uit de Wet en de Profeten sprak, zo moeten we er geen geloof aan hechten als men ons naast het Evangelie onder de naam van de Geest iets wil opdringen. Want zoals Christus de vervulling van de Wet en de Profeten is, zo is de Geest het van het Evangelie.'

Want dit is volkomen waar dat iemand aan wie de bediening van het sacrament is toevertrouwd, indien hij willens en wetens een onwaardige toelaat die hij met recht had kunnen afwijzen, zich evenzeer schuldig maakt aan heiligschennis als wanneer hij het lichaam van de Heere aan de honden zou voorwerpen. Daarom vaart Chrysostomus ook heftig uit tegen priesters die uit vrees voor de macht van de groten niemand durven afweren. 'Er zal bloed van jullie handen geëist worden,' zegt hij. 'Indien jullie voor een mens vrezen, zal die jullie uitlachen; maar als jullie God vrezen, zullen ook mensen ontzag voor jullie hebben. Laten we niet vrezen voor uiterlijke tekenen van macht, voor purper en voor kronen;

hier hebben wij een grotere macht. Ja, liever zal ik mijn lichaam overgeven tot de dood en mijn bloed laten vergieten dan deelgenoot te worden in zo'n schandelijke zaak.'

STELLINGEN

1. De Institutie van Calvijn is te beschouwen als de norm voor gereformeerde theologie.
2. Bij een vertaling dient trouw aan de brontekst te prevaleren boven helderheid van taal in de doelttekst.
3. Het is een goede zaak de groten uit het verleden niet in hun grootheid te schaden; daarom kunnen hun onaangename trekken beter onvermeld gelaten worden.
4. Het frequente beroep op de kerkvaders en de vroege kerk in de argumentatie maakt de Institutie tot een bij uitstek scholastiek geschrift.